

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНЯ

Юлія Шевченко, Світлана Дубяга

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Аннотация:

У статті розглядається проблема підготовки майбутнього вчителя до формування естетичної компетентності молодших школярів в умовах сучасної вищої педагогічної освіти. Від професійної компетентності педагога залежить, чи сформується в молодшого школяра цілісна естетична компетентність, чи відбудеться фрагментарне пізнання навколишнього світу. Під час аудиторної, позааудиторної роботи, а також проходження студентами педагогічної практики, грамотного інструментування майбутніх фахівців, естетичні цінності успішно інтеріоризуються в особистісні цінності дитини та перетворюються на регулятиви її поведінки.

Ключевые слова:

професійна підготовка; майбутній учитель; естетична компетентність; молодший школяр; естетичні цінності.

Анотація:

Шевченко Юлія, Дубяга Світлана. Профессиональная подготовка будущего учителя начальных классов к формированию эстетической компетентности ученика.

В статье рассматривается проблема подготовки будущего учителя по формированию эстетической компетентности младших школьников в условиях современного высшего педагогического образования. От профессиональной компетентности педагога зависит, сформируется ли у младшего школьника целостная эстетическая компетентность, или же произойдет фрагментарное познание окружающего мира. В процессе аудиторной, позааудиторной работы, во время прохождения студентами педагогической практики, грамотного инструментирования будущих специалистов, эстетические ценности успешно интериоризируются в личностные качества ребенка и преобразовываются в регуляторы его поведения.

Ключові слова:

професійна підготовка, майбутній учитель, естетична компетентність, молодший школяр, естетичні цінності.

Resume:

Shevchenko Yuliya, Dubyaha Svitlana. Professional training of future primary teachers for formation of pupil's aesthetic competence.

This article deals with problems of training future primary teachers for formation of pupil's aesthetic competence in terms of modern higher pedagogical education. The formation level of pupil's aesthetic competence depends on professional competence of the teacher – it can be integrated or fragmentary learning of the environment. Successful internalization of pupil's aesthetic values into his personal qualities and their transfer into his behavior regulators can be achieved by students in class or after-class activity, during the teaching practice of students and rational instructions for future teachers.

Key words:

professional training, future teacher, aesthetic competence, primary pupil, aesthetic values.

Постановка проблеми. Серед найважливіших завдань виховання у світлі модернізації загальноосвітньої школи, де передбачається орієнтація освіти не тільки на засвоєння учнями певної суми знань, а й на розвиток особистості, її пізнавальних і творчих здібностей, є формування у школярів естетичної компетентності.

Естетична компетентність припускає орієнтування в першоджерелах культури – творах художньої літератури, народної творчості, музичного, образотворчого, театрального мистецтва, музейних експозиціях, творах, якщо не наукової, то хоча б науково-популярної літератури. У реальній освітній практиці переважна більшість учнів обмежується ознайомленням із небагатьма першоджерелами, в основному з деякими творами художньої літератури. А тому формування у школярів естетичної компетентності, усвідомлення її змісту й структури є надзвичайно важливим завданням сучасної школи. Це зумовило розробку принципово нового підходу до підготовки педагогічних працівників як компетентних фахівців, здатних до максимальної реалізації свого потенціалу у професійній діяльності. Отже, проблема формування

естетичної компетентності майбутніх учителів на засадах компетентнісного підходу є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему естетичної компетентності особистості, яка є актуальною сьогодні, досліджують багато вчених. У працях Т. Адуло, В. Біблера, Л. Буєвої, С. Бистрицького, М. Гончаренка, М. Кагана, В. Семенова та інших наводяться численні підходи до визначення сутності культури як соціокультурного явища. Проблема культури особистості, її базових основ детально розкривається в дослідженнях Ю. Аксенова, М. Боровика, С. Бороніна, Н. Крилової, В. Чеснокова та ін. У своїх роботах Т. Браже визначає загальну культуру особистості як «рівень розвитку й реалізації сутнісних сил людини», сукупність компетенцій, пов'язаних зі здатністю брати на себе відповідальність при спільному ухваленні рішень; компетенцій, що стосуються життя в полікультурному суспільстві (розуміння відмінностей між представниками різних культур, мов і релігій, шанобливе ставлення до чужих традицій тощо [4]. У контексті нашого дослідження особливого значення набувають питання, пов'язані з проблемою формування естетичної компетентності особистості, які розглядаються в

аспекті виховання естетичної культури студентської молоді, що стало предметом ґрунтовних досліджень Л. Масол, Н. Миропольської, Г. Падалки, Л. Рапацької, О. Рудницької, Т. Суислової, О. Шевнюк, О. Щолокової та ін.

Формулювання цілей статті. Метою нашої роботи є розкриття процесу підготовки майбутнього вчителя початкових класів (у рамках професійної підготовки) до формування естетичної компетентності молодшого школяра.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати теоретичного аналізу проблеми підготовки вчителів початкових класів до формування естетичної компетентності дитини виявили значущість феномена естетичної компетентності в особистому становленні молодшого школяра та посилену увагу науковців до питань оптимізації системи естетико-педагогічної підготовки вчителів.

Згідно з визначеннями українських учених, компетентність – це підхід до знань як до інструменту розв’язання життєвих проблем, прийняття рішень у різних сферах життєдіяльності людини, це узагальнена здатність, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, набутих завдяки навчання, вихованню, інтеграції у простір соціальних і культурних відносин, міжособистісної інтеграції та спілкування [1, с. 111; 138]. Отже, акцентується аксіологічний і соціокультурний виміри – готовність до самостійної діяльності відповідно до світоглядних настанов і ціннісних орієнтацій особистості, з одного боку, і соціокультурних координат, з іншого; підкреслюється визначальний показник життєвої компетентності – її інтегративність. Структурна модель складається з таких компетентностей: методологічна, аутопсихологічна, психологічна, соціально-психологічна, громадянська, комунікативна, інформаційна, соціальна, рефлексивна, компетентність спільної творчості, професійна [1, с. 138].

Компетентність як готовність до художньо-творчої самореалізації, самоосвіти й самовдосконалення у сфері мистецтва забезпечується предметними знаннями й уміннями, серед яких провідну роль відіграють навички саморегуляції. До основних компонентів самоосвітньої діяльності належать самостійне планування (виявлення цілей і шляхів їх досягнення), самоорганізація (раціональний розподіл сил під час діяльності, їх мобілізація), самоконтроль і самооцінювання, рефлексія і корекція саморозвитку (В. Андрєв). Це передбачає зміну орієнтації викладання мистецьких дисциплін з переважно пізнавальної площини у діяльно-творчу (суб’єкт-суб’єктну), систематичне внесення завдань для самостійної

роботи впродовж усього періоду навчання, починаючи з початкової школи, поетапне зменшення педагогічного керівництва з одночасним збільшенням самоосвітньої діяльності учнів у галузі мистецтва.

Одним із напрямів модернізації освіти шляхом формування взаємопов’язаних професійно-культурних і загальнокультурних її складників є культурологічний тип парадигми. На думку української дослідниці О. Рудницької, «культура завжди залишається скарбницею досвіду, яку люди постійно збагачують. Кожний індивід живе і діє в умовах культури, а культура наповнює собою індивіда» [6, с. 110–111]. Отже, відповідно до означеної парадигми освіти, першоосновою її змісту визнається досвід культури. Так, науковці виокремлюють чотири компоненти культурного досвіду, технологією формування яких повинен оволодіти і вчитель початкових класів: знання про різні галузі діяльності; досвід виконання відомих способів діяльності; досвід творчої діяльності; досвід емоційно-ціннісного ставлення до дійсності. Ученими виокремлюється культурологічний підхід до формування соціального потенціалу вчителя. Так Г. Тарасенко підкреслює важливість культуротворчої функції виховання, що сприяє «глибокому морально-психологічному засвоєнню соціального досвіду взаємодії з природою. Процес виховання, таким чином, забезпечує міжпоколінну трансмісію культури і перетворює освіту на її невіддільну частину» [5, с. 92]. На думку дослідників, у контексті культурологічної освіти педагог повинен бути готовим до організації культурного досвіду людства в системі особистих цінностей учнів, до здійснення професійної діяльності в полікультурному середовищі, освоєння культурних смислів і відтворювання їх в індивідуальній свідомості дитини, до набуття досвіду культуротворчої діяльності, виконання соціокультурних функцій професії вчителя. Дійсно, з одного боку, культура неможлива поза естетичною константою буття – гармонії, краси і досконалості, а з іншого – становлення досвіду відбувається під впливом культури, «через культуру реалізується процес естетичної самодетермінації особистості» [5, с. 13]. Як слушно зауважує В. Самохвалова, «естетична культура – це вміння розшифрувати та організувати естетичну компетентність, передбачити перспективу розвитку свого перебування у світі, визначити тенденції загального процесу взаємодії з ним, коригувати проміжні результати». Сучасні дослідники висувають гіпотезу, згідно з якою естетична компетентність, що охоплює всі форми взаємодії людини зі світом – як предметно-практичні, так і

духовні, ширше естетичної культури, яка є найціннішим для людства естетичним досвідом.

Учені, філософи, педагоги, літературознавці сходяться на тому, що функціональну структуру естетичної компетентності слід відрізнити від її складу, до якого входять самостійні сфери естетичної діяльності. Ядром естетичної компетентності є мистецтво, як діяльність, що породжує художні й об'єктивує естетичні цінності. Елементами естетичної компетентності є художня самодіяльність, народне мистецтво, фольклор, архітектура, дизайн, художня література тощо.

Учені О. Беляєв, Н. Киященко, Н. Лейзеров зазначають, що естетична компетентність охоплює й соціальну сферу життєдіяльності людей: культуру побуту, дозвілля. Як бачимо, естетична компетентність характеризує не тільки суспільство, а головне – індивіда. «Для того, щоб стати суб'єктом естетичної компетентності, людина повинна оволодіти системою естетичних відносин і цінностей, що склалися» [4, с. 170]. Як частина культури суспільства, естетична компетентність соціально зумовлена й наділена певною стійкістю традицій і цінностей. Естетична компетентність передбачає звернення мистецтва до інтересів і потреб народу, забезпечення державою умов для вільної художньої творчості кожної людини, для всебічного залучення її до різних видів естетичної діяльності й перетворення цінностей світової художньої культури на духовний здобуток народу.

Розвинена естетична компетентність особистості передбачає насамперед розвинену естетичну чуттєвість (естетичне сприйняття, емоції, переживання, почуття і чуттєва частина естетичного смаку) та естетично розвинений розум, або інтелект (раціональна частина естетичного смаку, естетичний ідеал, естетичні потреби, погляди, переконання).

Рівень естетичної компетентності виявляється в розвитку всіх компонентів естетичної свідомості (почуттів, поглядів, переживань, потреб та ідеалів), а також і в розвитку вмінь і навичок активної перетворювальної діяльності в мистецтві, праці, побуті, людських взаєминах.

Тому естетична компетентність – це ступінь, рівень опанування естетичною культурою суспільства. Саме тому співвідношення естетичної компетентності особистості та естетичної культури суспільства визначається тим ступенем засвоєння естетичних цінностей, яким володіє окремо кожна особистість.

Естетична компетентність містить у собі такі елементи, як естетичне сприйняття, естетичне почуття, естетичні потреби, естетичні ідеали, естетичні смаки. Вони визначаються

розумовою, моральною, емоційною, духовною діяльністю людини і зумовлюють істотні зміни в її світосприйнятті, переконаннях, поведінці, сприяють естетичній діяльності особистості, розвитку її творчих сил і здібностей відповідно до об'єктивних законів розвитку краси.

Сутність естетичної компетентності розкривається через аналіз її елементів. Естетичне сприйняття завжди орієнтується саме на суспільну значущість речі, явища, вчинку. В акті естетичного ставлення навколишній світ цікавить людину не як такий, а в тісному зв'язку з її діяльністю і змістом життя. Саме це дає змогу студенту в акті чуттєвого сприйняття водночас і пізнавати суспільну сутність явища, й оцінювати його з погляду того найвищого інтересу, що ґрунтується на всій сукупності суспільних характеристик людини. Ось що писав з цього приводу відомий український учений А. Канарський у праці, присвяченій цій проблемі: «Як така, речова, природна сторона предмета або явища не становить змісту феномена чуттєвого: суто предметного, природного ставлення людини до навколишнього, до природи немає. Воно завжди передає ставлення людини до іншої людини, до суспільства, до класу людей, зрештою, ставлення її до себе самої. Тому і немає такої речі, яка в дії тільки одного відчуття визначала б чуттєвий стан людини» [3]. Сферу повсякденної естетичної свідомості становлять естетичні емоції – своєрідний психологічний відгук (реакція) на явища навколишнього світу. Естетичні емоції мінливі, нестійкі та нетривкі; естетичні переживання – емоційні переживання й усвідомлення естетичних відношень (дуже близькі до цього значення за своїм змістом такі елементи естетичної свідомості, як естетичне сприйняття, уявлення, враження).

Естетичний смак є найважливішою характеристикою особистісного становлення, що відображає рівень самовизначення людської індивідуальності. Тобто естетичний смак не зводиться до простої здатності до естетичної оцінки, оскільки він передбачає не саму оцінку як таку, а завершується привласненням або відкиданням культурної, естетичної цінності. Отже, більш точним формулюванням естетичного смаку буде його визначення як здатності особистості до індивідуального відбору естетичних цінностей, а отже, і до саморозвитку, і до самоформування.

Естетичний ідеал є однією з форм відображення об'єктивної дійсності. Причому відображення не пасивного, а творчого, активного, завжди пов'язаного з умінням відкидати випадкове, привнесене, неістотне і проникати в саму суть предмета. Отже, естетичний ідеал є відображенням суті предмета, причому суті найглибшого порядку, що містить в

собі вищу форму розвитку реальності. Такою вищою формою розвитку матерії є соціальна форма, а носієм її виступає суспільна людина як сукупність усіх суспільних відносин. Естетичним ідеалом конкретного суспільства, тобто «почуттєвим ідеалом» і буде вияв через окрему людину головних, визначальних суспільних відносин певного суспільства.

Основа розвитку естетичної компетентності – це блок спеціальних дисциплін гуманітарного циклу (етики та естетики, методик мистецьких дисциплін тощо). Компетентнісний підхід до професійної підготовки дає змогу охоплювати не тільки окремі навчальні предмети, а й відношення між ними.

Через складний процес прийому й перетворення інформації, що відображає об'єкти і явища в сукупності їх властивостей, формуються поняття, образи, уявлення про навколишню дійсність. Унаслідок цього відбувається інформаційний контакт майбутніх фахівців із довкіллям і розширення власного тезауруса особистості студентів. На думку науковців, ефективність будь-якої діяльності, й педагогічної зокрема, забезпечується адекватністю її інформаційної основи та усвідомленням суб'єктно-об'єктивних сторін педагогічної потреби. Тому готовність майбутніх фахівців до формування естетичної компетентності дитини передбачає інформаційно-мотиваційну спрямованість на означену діяльність, а саме:

- формування в майбутніх фахівців професійного та особистого інтересу до процесу набуття учнями естетичної компетентності, усвідомлення цілей і завдань формування естетичної компетентності у дітей;
- накопичення знань про психолого-педагогічні особливості функціонування естетичної компетентності молодших школярів;
- збагачення емоційно-рефлексивної реакції на об'єкти і явища навколишньої дійсності та усвідомлення їх естетико-виховного потенціалу;
- розвиток здатності до асоціативно-образної обробки інформації та формування уміння її забезпечувати; активізація художнього мислення майбутніх учителів;
- усвідомлення доцільності та необхідності використання інтегративних зв'язків у системі навчально-виховної роботи з молодшими школярами.

Із метою формування естетичної компетентності студентів практикувалися слайд-лекції, прес-конференції, проектні завдання, практичні завдання, які давали змогу закріпити на практиці здобуті теоретичні знання. Проведені заняття довели, що багато студентів із

задоволенням висували нові ідеї, у них розвивалися активність, інтерес до пошуку нових ідей, потреба у створенні нових варіантів просторових об'єктів. Одним з основних методів розвитку естетичної компетенції студентів став метод інтегрованого навчання у формі розробки мистецьких проектів. Для більшого усвідомлення студентами необхідності проведення роботи щодо набуття молодшими школярами у ВНПЗ естетичної компетентності ми пропонуємо застосовувати різні форми, методи, прийоми, які б удосконалили підготовку майбутніх фахівців. До них належать: обговорення-диспут «Чи важливо формувати естетичну компетентність у молодших школярів?»; внесення до змісту навчальних курсів естетико-пошукових завдань; пропонування студентам під час проходження ними виробничої педагогічної практики таких видів робіт, як: розгляд програм для початкової школи щодо набуття естетичної компетентності дитини, визначення ступеня використання педагогом інтегративних зв'язків у навчально-виховній роботі з молодшими школярами, проведення педагогічного аналізу підручників і посібників для початкової школи з огляду на забезпеченість молодших школярів асоціативно-образною обробкою отриманої інформації тощо. Для підготовки студентів до досліджуваної діяльності викладачам дисциплін циклу професійно-орієнтованої підготовки було запропоновано доповнити матеріал лекційних занять інформаційною складовою з проблеми формування акумулятивного компонента естетичної компетентності учнів. У процесі викладання нормативних дисциплін комплексно застосовувалися прийоми естетико-виховної роботи щодо формування естетичної компетентності молодших школярів.

Із метою збагачення власної естетичної компетентності, активізації художнього мислення майбутніх фахівців в умовах забезпечення взаємодії наукового та художнього підходів до професійно-орієнтованої підготовки педагогів на заняттях із циклу професійно-орієнтованої підготовки та під час педагогічної практики повинна здійснюватися дослідно-експериментальна робота.

Висновки. Оскільки всі компоненти естетичної культури тісно взаємопов'язані, то й формування естетичної компетентності в системі професійних компетентностей майбутнього вчителя початкових класів становить собою цілісний педагогічний процес, який можна моделювати. Наявність усіх компонентів, ступінь їх вираження в діяльності та поведінці характеризують рівень сформованості естетичної компетентності особистості.

Список використаних джерел

1. Життєва компетентність особистості: Наук.-методичний посібник / За ред. Л.Сохань, І.Єрмакова, Г.Несен. – К., 2003.(2)
2. Ільман В. Деякі аспекти вдосконалення професійної підготовки вчителя початкової школи: сучасні тенденції / В. Ільман // Рідна школа. – 2011. – №1-2. – С. 30-37.
3. Канарский А.С. Диалектика эстетического процесса. – Киев: ЗАО „Мирновская типография”, 2008. – 378 с
4. Овчарук О. Компетентності як ключ оновлення змісту освіти // Стратегії реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К., 2003. – С. 13-42.
5. Родигіна І. Компетентнісно-орієнтований підхід до навчання. – Харків: Видавнича група „Основа”, 2005. – 96 с.
6. Рудницька О. Культуровідповідність мистецької освіти / О. Рудницька // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монограф. зб. ст. – К., 2000. – С. 108-133.

References

1. Personality life competence: scientific-methodical guide. (2003). Ed. L. Sohan', I. Yermakova, G. Nesen. Kyiv [in Ukrainian].
2. Il'man, V. (2011). Some aspects of improving the professional training of a primary school teacher: modern tendencies. *Ridna shkola*. 1-2. 30-37. [in Ukrainian].
3. Kanarskiy, A. S. (2008). *Dialectics of the aesthetical process*. Kyiv: ZAO „Mironovskaya tipografiya”. [in Russian].
4. Ovcharuk, O. (2003). Competences as a key for the education content renewal. *Stratehii reformuvannya osvity v Ukraine: Rekomendatsii z osvitn'oi polityky*. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Rodyhina, I. (2005). *Competence-oriented approach to learning*. Kharkiv: Publishing group “Osnova”. [in Ukrainian].
6. Rudnyts'ka, O. (2000). *Cultural relevance of the art education. Neperervna profesiyna osvita : problemy, poshuky, perspektyvy: monographic collection of works*. Kyiv. [in Ukrainian].

Рецензент: Молодиченко В.В. – д.філос.н.,
професор

Відомості про авторів:

**Шевченко Юлія Михайлівна,
Дубяга Світлана Миколаївна**

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v1i12.859

Надійшла до редакції: 01.05.2014 р.

Прийнята до друку: 23.05.2014 р.